

IRODALOM.

Historie de la pomme de terre traitée aux points de vue historique, biologique, pathologique, cultural et utilitaire par Ernest Roze. Paris, 1898. — Nagy 8.-rét, XII + 464. lap. Fametszetekkel és egy színezett melléklettel. Ára 15 frank.

Jelen munkának csak első részével szándékozunk foglalkozni, melynek alcíme szöhu fordításban: „A burgonya, eredeti hazájától az Európába s utóbb Franciaországba való behozatala utáni időig.“ (La pomme de terre depuis son pays d'origine jusqu' après son introduction en Europe, puis en France.)

Szerző az első fejezetben mindenekelőtt az említett növényfaj vad válfajáról és ősi hazájáról értekezik, mely a legrégebb tudósítások szerint *Chilé* és *Peruban* keresendő. E tudósítások közül azonban nem említi föl *Martyr Péterét*; talán csak azért nem, mert nem lapozgatta át ennek a levelezését s nem elégedett volna meg ezen esetben azzal, hogy az adatot szépen utána mondja elődeinek a nélkül, hogy idézettel szolgálhatna. Legrégibb adata *Pietro Cieca de Léon* spanyol krónikájából (1550 nem 1533) van merítve, melyben ez fölemlíti a kukoriczát, a burgonyát (*las papas*) és a quinuá-t (*Chenopodium quinoa*) mely utóbbi két növényfaj még mai napig is fontos szerepet játszik Peru és Chilé lakosainak élelmezésében. Szerinte továbbá a „*papas*“ gumóiból, megfőve, majdnem oly lágy pép készül, mint a gesztenye-malé; a napon megszáritott gumóknak pedig *Chumo* (ejtsd *csumó*) a nevük. Ebből eléggé világos az, hogy csakugyan egy burgonyafajtával (*solanum*) van dolgunk, nem pedig a „*batatas*“ növényfajjal, mely a „*convulvulus*“ rendhez tartozik s melylyel a régibb írók a burgonyát gyakorta össze-zavarják.¹⁾

Az ezután következő két adat *Lopez de Gomara* (1554) és *Agostino de Zarate* (1555) munkáiból került, kik szintén említik a „*papas*“ czimű növényt. Idézetet azonban szerző nem ad.

Időrendben követi őket *Cardan Jeromos De rerum varietate* czimű munkájával (Basel 1557), melyben ő szintén fölemlíti a Peruban honos „*papas*“ növényfajt, mely szerinte szarvasgomba-féle termék (*une espèce de truffe*) és melylyel kenyér helyett élnek az ottani lakosok. A földben teremnek (a gumók). Megszáritva *ciuno* (ejtsd ki *csunó*) a nevük A gesztenyéhez hasonlitanak, de izük sokkal kellemesebb“ . . . a mi persze egyéni izlés dolga.

¹⁾ Ascanio Centorio például azt írja az amerikai bennszülöttekről, hogy „viveno oltre . . . di certe radici da essi chiamate Hetich, che sono di buonissimo gusto, et simili alli Navoni“ tehát talán egy *répafüj*ről van szó ez esetben. *Commentarii* II. 99. Vinegia 1569.

Ezután szerzőnk hosszú kivonatot közöl a *papas* növényről és *chugno*-ról *Josè de Acosta*, a második perui jezsuita provinciális könyvéből, (*Historia natural y moral de las Indias*) mely munka eredetileg Barcelonában 1591-ben jelent meg; francia fordításban pedig *Robert Regnarult* tollából 1598-ban. Szerzőnk ez utóbbiból idéz.

A mondottakból már észrevehette az olvasó azt, hogy egy-két dologban, főleg a dátumokban, Roze előadása eltér attól, a mit a *Gazd. Tört. Szemle* 1896. évfolyamában a burgonya történetéről olvashatunk és a *Pallas Lexikon* cikkírójától is.

Még sok érdekes dolgot beszél el szerzőnk ebben az első fejezetben — notabene a XVII. század teljes mellőzésével — a két utolsó század íróiból; ezeket illetőleg azonban már magára a könyvre kell utalnom az olvasót. Ilyképen áttérhetünk a második fejezetre, mely a burgonyának *Európába* való behozatalát tárgyalja.

Szerző szerint az új növénynek, értsük meg jól: a *Solanum tuberosum* két válfaját, egyidőben honosították meg Európában. Az egyikét vörösös gumókkal és *violaszínű* virágokkal *Peruból* egyenes uton *Spanyolországba* importálták, innen pedig *Itálián* át, a *Németalföldre*, honnan *Ausztrián* át, *Németországba*, azután tovább *Helvéciába* és végre *Franciaországba* került. Élek azonban a gyanupőrrel, hogy szerzőnk a burgonyának, mint növénytani ujdonságnak és inkább *curiosumnak* vándorlásait összetévesztette a burgonyának, mint veteménynek és fontos élelmi czikknek elterjedési utjával.

A másik válfaj *sárgás* gumókkal és *violaszínű* virágokkal az ősi hazából *Virginiába* került s innen *Angliába*, hol mai napság is „*potato*“ a neve; a mi épp oly keveset bizonyít a burgonya ellen, mint olasz neve „*patate*“ vagy a spanyol: „*patata*“, mert Angliában csak ritka ember hallotta híret a „*batatas*“ nevű növénynek, mely mint már említém a *Convolvulus* családnak tartozik, míg ellenben a burgonya mindennapi eledelét képezi itt; gazdagnak szegénynek egyaránt. Roze több tekintélyre hivatkozik, azon állítását illetőleg, hogy az európaiak megérkezése előtt Virginiában és egyáltalában az Éjszak-amerikai Egyesült-Államokban a burgonya teljesen ismeretlen vala. Így nyilatkozott pl. dr. *Roulin*, továbbá dr. *Asa Gray* és az indiánokkal jól ismerős „*Mr. Harris*“ is. Miután Harris épp olyan, vagy majdnem olyan közönséges angol családnév, mint pl. *Smith* vagy *Robinson*, szerzőnknek nincs mit tartania attól, hogy elárulta az illető *Mr. Harris* kiletének titkát, hacsak a szerencsés véletlen nem vezet bennünket a nyomára.

Azt a két kérdést, hogy *Virginiából* ki és mikor hozta a burgonyát először *Angliába*; szerzőnknek sem sikerült még tisztázni. Idéz ugyan egy helyét *Heriot* Tamás jelentéséből Virginia fölfödözéséről, mely 1587. február havából van keltezve és mely egyebek közt egy „*Openhauck*“ nevű növényről is ad rövid leírást; de oly rövidre szabottat, hogy egyáltalában lehetetlen belőle teljes biztossággal meghatározni, vajjon csakugyan a burgonyáról volt-e szó benne vagy sem. Különben maga *Heriot* sem állítja azt, hogy az illető növényből hozott-e főnöke *Sir Walter Raleigh* magával mustrát vagy nem. Bővebben *W. S. Mitchell* értekezett e tárgyról „*The origin of the potato*“ czim alatt a *Gardener's Chronicle* XXV. kötetében és *Arthur Sutton* is közölt egy-

két adatot a londoni *Journal of Horticulture* 1895. okt. 31-diki „számában, a melyekre Roze hivatkozik. A *batata Virginiana sive Virginianorum* más neveken *Pappus, potatoes of Virginia* és *potatoes of America* nevű növény leírása megvan továbbá John Gerarde ily czimű művében *Herball of general historie of plants*, melynek első kiadása 1597-ben jelent meg, de ez is megint éppen a gyökér leírásában nem eléggé szabatos. Reprodukálja továbbá szerzőnk Gerarde arczképét is, balkezeben a *solanum* vagy *convulvulus batatas* egy hajtásával, csak hogy a kép ha ér is valamit, 1636-ból van keltezve: tehát a *Herball* egy későbbi kiadásának czimlapjáról van másolva. Gerarde ugyan hivatkozik *Clusiusra*, de miután ennek munkája: a *Rariorum plantarum historia* először csak 1601-ben jelent meg, nem lehetünk biztosak arról, hogy egy és ugyanazt a növényfajt értette-e mindkét botanikus. 1629-ben egy más angol szerző John Parkinson szintén leírja a „Virginia potato“-t *Paradisus in sola Paradisus terrestris*-ében, de ebben a leírásban sincs köszönet.

Szerzőnk ezután ismerteti dr. Puttsche dolgozatát, *Versuch einer Monographie der Kartoffeln* (Weimar, 1819.) melylyel éppen nincs megelégedve, a min nem kell csodálkoznunk, mert 80 évvel ezelőtt még Németországban is furcsán irtak történelmet. Sőt még 1853-ban sem voltak tanultabbak a német tudósok, mert különben honfitársaik nem emeltek volna emlékszóbrót Offenburchban az angol *Drake Ferencznek*, „ki (szerintük) a burgonyát Európába hozta 1586-ban“, a minek megbizonyítására egyetlen egy használható adatuk sem volt.

Térszűke miatt nem kísérhetjük tovább lépésről-lépésre francia szerzőnket a burgonya *angolországi* történelmében. Legyen elég e helyen annyit megjegyeznünk: 1. hogy a harmadik pretendens, *Hawkins* neve úgy került a burgonya történelmébe, mint Pilátusé a krédóba; 2. hogy *Verulami Bacon* egyik művében beszél a burgonya gumóinak lisztes anyagáról és 3. hogy szerzőnk előadásából eléggé világos az, hogy a burgonya termeléséhez az Egyesült Királyságban is, komolyan csak a XVIII. század eleje körül fogtak.

A második cikkelyben Roze részletesen elbeszéli azután, hogy a burgonya mint került az európai kontinensre, mely elbeszélés folyamában hosszú kivonatot kapunk Gaspard *Bauhın Prodromus Theatri botanici* czimen ismert munkájából, (Majnai Frankfurt, 1620.) melyben szerzője főlemlíti, hogy dr. *Scholtz* Lőrincz 1590-ben (jegyezzük meg jól e dátámot) megküldötte neki Boroszlóból a spanyol (tehát nem perui) *pappas* növény színezett rajzát, hogy ennek leírását *Phytopinax* czimű munkájában „*solanum tuberosum*“ név alatt adta és hogy rajzát megküldötte *Clusiusnak*. Jelen munkájához pedig mellékletül Roze közli *Clusiustól* színezett rajzát a valódi burgonyának ily fölirattal „*Taratoufli à Philipp de Sivry acceptom Viennae* 26. Januarij 1588“ (tehát két évvel dr. Scholtz küldeménye előtt). A fölirat alatt még ez áll: „*Papas Peruanum Petri Ciecae*, a mi igaz lehet, vagy nem. A kép 32 cm. magas és 27 cm. széles. Eredetijét a Musée Plantinban őrizik Antwerpenben. Mindebből minden esetre világos az, hogy a dr. *Scholtztól* eredő rajz nem egy és ugyanaz a *Clusius-féle* rajzzal, mint azt egynémely tévtanítók állítják. Különben *Bauhın* azt is írja, hogy a dr. *Scholtz* küldötte rajzon sem a gyümölcs, sem a gyökerekről

függő gumók nem valának ábrázolva; már pedig ezek meg vannak a *Clusius-féle* képen.

A „*Taratoufi*“ névből támadt a német „*Kartoffel*“, éppugy, mint a német „*Grundbirne*“ szóból a magyar „*krumpli*“, „*krompér*“ stb.

Roze ezután tovább folytatja elbeszélését, de fölötte zavaros modorban, és édes keveset mond a burgonya *németországi* történetéről.

Végül egy hosszú fejezetet szentel a *burgonya franciaországi* történetének, mely majdnem száz lapra rúg és minden lapon csakúgy hemzseg a sok szarkalábtól világos bizonyítékául annak, hogy szerzőnk szorgalmas kutató ugyan, de nem volt elég tehetsége vagy akarata arra, hogy az összegyűjtött anyagot földolgozza. Egy amerikai szólásmód szerint „nagyobb falatba harapott, mint a mennyit képes volt meg-rágni“.

Könyvének történelmi részét azért, inkább előmunkálatnak, mint sem befejezett tanulmánynak kell tekintenünk. Mindazonáltal fogadja ezért is köszönetünket, mert hasznos munkát végezett.

Kropf Lajos.